

СУТНІСТЬ І СИСТЕМА ПРАВОВИХ ЗАСАД ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКУ УКРАЇНИ ЯК СУБ'ЄКТА ДЕРЖАВНОГО ФІНАНСОВОГО МОНІТОРИНГУ

THE ESSENCE AND SYSTEM OF THE LEGAL BASIS OF THE ACTIVITY OF THE NATIONAL BANK OF UKRAINE AS A SUBJECT OF STATE FINANCIAL MONITORING

Козлова Ю.С., аспірант заочної форми навчання
кафедри публічного управління та адміністрування
Національної академії внутрішніх справ

Наголошено, що визначення сутності, значення й особливостей правових засад здійснення фінансового моніторингу Національним банком України є однією з основних умов його характеристики як суб'єкта даної сфери суспільних відносин. Акцентовано, що категорія «правові засади» є доволі складною та багатоаспектною. Здійснено аналіз філософського, семантико-етимологічного й юридичного трактування термінів «право», «правові засади». Встановлено, що правові засади діяльності Національного банку України як суб'єкта державного фінансового моніторингу є сукупністю нормативно-правових приписів, які містяться в актах чинного національного законодавства і з урахуванням їх юридичної сили здійснюють нормативно-правову регламентацію такої діяльності та правовий вплив на суспільні відносини, в межах якої вони виникають і знаходять свій розвиток. Встановлено, що системи правових засад діяльності Національного банку України як суб'єкта державного фінансового моніторингу представлена положеннями нормативно-правових актів з урахуванням їх юридичної сили й ієрархії. Керуючись вказаним критерієм, систему правових засад діяльності Національного банку України як суб'єкта державного фінансового моніторингу запропоновано представити наступним чином: Конституція України; чинні міжнародні договори України (які закріплюють загальні засади охорони й захисту основоположних прав, свобод та інтересів особи; визначають засади боротьби з тероризмом і його фінансуванням; Рекомендації FATF); закони України, в тому числі кодифіковане законодавство; підзаконні нормативно-правові акти, прийняті Президентом України та Кабінетом Міністрів України, на основі яких здійснюється регулюючий вплив на суспільні відносини в сфері здійснення фінансового моніторингу; постанови Правління Національного банку України.

Ключові слова: Національний банк України, державний фінансовий моніторинг, суб'єкт, правові засади, сутність, система.

It has been emphasized that the definition of the essence, meaning and peculiarities of the legal basis of the implementation of financial monitoring by the National Bank of Ukraine is one of the main conditions for its characterization as a subject of public relations. It has been emphasized that the category "legal bases" is quite complex and multifaceted. An analysis of the philosophical, semantic-etymological and legal interpretation of the terms "law", "legal principles" has been carried out. It has been established that the legal basis of the activity of the National Bank of Ukraine as a subject of state financial monitoring is a set of normative and legal prescriptions that are contained in acts of current national legislation and, taking into account their legal force, carry out normative and legal regulation of such activity and legal influence on public relations, within which they arise and find their development. It has been established that the system of legal foundations of the National Bank of Ukraine as a subject of state financial monitoring is represented by the provisions of normative legal acts, taking into account their legal force and hierarchy. Guided by the specified criterion, it has been proposed to present the system of legal foundations of the National Bank of Ukraine as a subject of state financial monitoring as follows: the Constitution of Ukraine; current international treaties of Ukraine (which establish the general principles of protection and protection of the fundamental rights, freedoms and interests of the individual; determine the principles of combating terrorism and its financing; FATF Recommendations); laws of Ukraine, including codified legislation; subordinate legal acts adopted by the President of Ukraine and the Cabinet of Ministers of Ukraine, on the basis of which the regulatory influence on public relations in the field of financial monitoring is carried out; resolutions of the Board of the National Bank of Ukraine.

Key words: National Bank of Ukraine, state financial monitoring, subject, legal basis, essence, system.

Постановка проблеми. Належне функціонування будь-якої сфери суспільних відносин, ефективність здійснення відповідної діяльності, протікання певних процесів напряму залежить від того, наскільки повно й якісно визначено їх правове підґрунтя. Останнє може бути представлено як правові засади функціонування окремої сфери суспільних відносин. У контексті здійснення фінансового моніторингу Національним банком України визначення сутності, значення й особливостей правових засад його діяльності є однією з основних умов його характеристики як суб'єкта даної сфери суспільних відносин. З огляду на що, вбачається актуальним питання про сутність і систему правових засад діяльності Національного банку України як суб'єкта державного фінансового моніторингу.

Аналіз публікацій, у яких започатковано розв'язання даної проблеми. Питання про адміністративно-правове регулювання державного фінансового моніторингу часто обиралися в якості предмету наукових досліджень, зокрема такими вченими як: О. Андрійко, О. Балануца, О. Бандурка, А. Борисенкова, Л. Василюва, О. Дрозд, О. Джафарова, Ю. Корольов, Н. Лугіна, К. Муравйов, Є. Павліченко, А. Палій, В. Першин, О. Рябченко, Є. Семекліт, А. Фотінюк, Р. Шаповал, С. Шатрава та інші. Проте характеристика діяльності Національного банку України як суб'єкта державного фінансового моніторингу висвітлювалася в наукових працях поверхнево. Як приклад, поза увагою залишилося питання про правові

засади Національного банку України як суб'єкта державного фінансового моніторингу.

Метою статті є визначення сутності та правових засад діяльності Національного банку України як суб'єкта державного фінансового моніторингу.

Виклад основного матеріалу. Слід зазначити, що категорія «правові засади» є доволі складною та багатоаспектною, що, в першу чергу, обумовлено наявністю в її змісті категорії «право».

Так, з позиції філософії, сутність категорії «право» розкривають як один із провідних регуляторів людської суспільної життєдіяльності, неодмінної складової соціального способу людської життєдіяльності й особлива сфера професійної діяльності, що виникає на ґрунті забезпечення зазначеної складової життєдіяльності. Право, підкреслює В. Петрушенко, органічно пов'язане із природними та соціальними характеристиками людини: у фізичному плані людина має просторово-часові обмеження, тілесність, що включає людину в численні зв'язки та породжує матеріальні й вітальні потреби, а тому люди взаємно доповнюють і взаємно обмежують одне одного, взаємно створюють спільні блага та взаємно претендують на володіння ними в сприятливому для себе варіанті [1, с. 163]. Автори філософського енциклопедичного словника під правом розуміють систему загальнообов'язкових норм і відносин, яка охороняється засобами державного впливу, включаючи примусові заходи. На думку вчених, право забезпечує

юридичну регламентацію суспільних відносин у межах усього суспільства. Реальний зміст і соціальне призначення правових функцій зумовлені формою і характером державного устрою, економічними відносинами та відношеннями власності, які склалися у суспільстві. Водночас право є відносно самостійним, впливаючи в свою чергу на державні інституції шляхом встановлення юридичних правил і законів, загальнообов'язкових для всіх державних структур [2, с. 508]. Як свідчить аналіз філософських позицій, правом регулюється як у цілому суспільний устрій, так і поведінка окремого його індивіду або ж колективів.

Про складність і багатоаспектність категорії «право» свідчить і її семантичний аналіз. Зокрема, як зауважують автори великого тлумачного словника сучасної української мови, слово «право» вживається в наступних значеннях: здійснювана державою форма законодавства, залежна від соціального устрою країни; законодавство; виборювані народом справедливі соціальний лад і законодавство; система встановлених або санкціонованих державою загальнообов'язкових правил (норм) поведінки, що виражають волю панівного класу або всього народу; інтереси певної особи, суспільної групи тощо, які спираються на закон, релігійні постулати, давні звичаї; обумовлена певними обставинами підстава, здатність, можливість робити, чинити що-небудь, користуватися чим-небудь; перевага, привілеї, надані кому-, чому-небудь, користуватися чим-небудь; офіційний дозвіл, допуск до виконання якихось обов'язків; обумовлений постановою держави, установи захист інтересів і можливостей особи щодо участі в чому-небудь, одержання чогось тощо; сукупність міжнародних угод, договорів, що регулюють взаємовідносини держав у певних питаннях [3, с. 1101]. З наведеного слідує, що категорію «право» використовують не тільки в значенні регулятора суспільних відносин і поведінки їх окремих суб'єктів, а вже і як здатність таких суб'єктів діяти певним чином.

У даному випадку мова йде про подвійне сприйняття категорії «право» – як право об'єктивне та суб'єктивне. Так, як зазначають фахівці з теорії держави і права, об'єктивне право є спеціально-соціальним, оскільки воно є наслідком державної діяльності, втіленням волевиявлення держави. Таке право міститься в приписах законів; принципах і нормах ратифікованих міжнародних договорів; судових рішеннях, які стали прецедентами; санкціонованих правових нормах-звичаєх тощо [4, с. 235]. На сторінках юридичної енциклопедичної літератури при цьому зазначають, що право – це система соціальних загальнообов'язкових норм, дотримання та виконання яких забезпечується державою. Сутність права визначається характером суспільно-економічного ладу та політичної структури держави. З правом пов'язана особлива форма суспільних відносин – правосвідомість, рівень якої, у свою чергу, зумовлений рівнем правової культури населення. При цьому на відміну від об'єктивного розуміння права як системи загальнообов'язкових норм, термін «право» застосовується й в суб'єктивному значенні як права особи, закріплені в конституціях та інших актах національного законодавства та міжнародно-правових актах [5, с. 5; 6, с. 671].

Суб'єктивне право, підкреслює Є.М. Черних, є юридично безперешкодна та захищена можливість дії або станів, що сприймається як приналежність особи, та забезпечується відповідними обов'язками або зв'язаністю дії кореспондуючих осіб, зміст якої полягає в спроможності самостійно визначати та здійснювати свої дії, а також визначати й вимагати дії інших осіб, через що виявляється відношення особи до матеріальних і духовних благ (володіння, користування, розпорядження ними) [7, с. 87–88]. В аспекті визначення правових засад діяльності Національного банку України як суб'єкта державного фінансо-

вого моніторингу категорія «право» використовується в її об'єктивному значенні, тобто за основу береться сукупність нормативно-правових актів, які визначають правила поведінки суб'єктів даної сфери суспільних відносин.

Не можна не відмітити те, що категорія «правові засади» використовується й у більш широкому значенні. Зокрема, на таке положення справ звертає увагу В.Б. Пчелін, який зазначає, що категорія «правові засади» є багатоаспектною, оскільки її можна розуміти в декількох, подекуди зовсім різних значеннях. На думку науковця, в її змісті можна виділити як нормативний склад, тобто правову основу регулювання відповідних суспільних відносин, так і правовий статус їх суб'єктів, а також понятійно-категоріальний апарат, що використовується. Вузьке ж розуміння правових засад передбачає виключно нормативні основи, тобто сукупність нормативно-правових актів, що мають ієрархічні зв'язки відповідно до їхньої юридичної сили, на підставі яких здійснюється правове регулювання відповідних суспільних правовідносин [8, с. 108]. Саме останній з наведених підходів щодо розуміння сутності правових засад діяльності суб'єктів відповідних суспільних відносин є найбільш поширеним і у більшості випадків використовується вченими-правознавцями незалежно від напрямів їх наукових пошуків. Прикладом такого положення справ можуть слугувати наступні підходи до визначення сутності категорії «правові засади»:

- система нормативних актів, які об'єднують в собі правові норми, що регламентують ті чи інші галузі суспільної діяльності [9, с. 84];

- сукупність правових норм, що закріплюються у національних та міжнародних нормативно-правових актах і регулюють суспільні відносини, які виникають у процесі владно-розпорядчої діяльності уповноважених органів, підрозділів і посадових осіб [10, с. 116–117];

- система нормативно-правового забезпечення відповідної діяльності, яку складає сукупність законів і підзаконних нормативних актів, що створюють правове поле для її належної організації та функціонування; така структурна система нормативно-правового регулювання відповідної діяльності характеризується ієрархічним поєднанням його елементів, котра є необхідним, закономірним зв'язком цієї системи [11, с. 8];

- нормативно-правові акти, в положеннях котрих представлено ті чи інші закономірності, принципи конкретної правової категорії, діяльності тощо [12, с. 102];

- головні вихідні ідеї, ключові положення чогось, що знайшло свій прояв у юридично оформленому і такому, що має юридичну силу, джерелі [13, с. 87].

У представленому науковому дослідженні категорія «правові засади» також використовується з позиції її вузького розуміння, оскільки, як слідує з аналізу вищевказаних позицій, така позиція є найбільш розповсюдженою. А тому під правовими засадами діяльності Національного банку України як суб'єкта державного фінансового моніторингу пропонуємо розуміти сукупність нормативно-правових приписів, які містяться в актах чинного національного законодавства і з урахуванням їх юридичної сили здійснюють нормативно-правову регламентацію такої діяльності та правовий вплив на суспільні відносини, в межах якої вони виникають і знаходять свій розвиток.

Щодо системи правових засад діяльності Національного банку України як суб'єкта державного фінансового моніторингу, вона представлена нормативно-правовими актами з урахуванням їх юридичної сили й ієрархії. Керуючись вказаним критерієм, систему правових засад діяльності Національного банку України як суб'єкта державного фінансового моніторингу варто представити наступним чином.

1. Конституція України, яка хоча містить лише фрагментарні згадки про безпосередню діяльність Національного банку України, вона є базовою, оскільки закріплює

основи правового статусу всіх суб'єктів владних повноважень; встановлює загальноправові принципи їх діяльності; визначає основоположні права, свободи й обов'язки людини та громадянина; тощо. У ст. 99 вищевказаного нормативно-правового акта визначено, що основною функцією Національного банку України є забезпечення стабільності грошової одиниці. При цьому в ст. 100 Основного Закону України визначено, що Рада Національного банку України розробляє основні засади грошово-кредитної політики та здійснює контроль за її проведенням. Правовий статус Ради Національного банку України визначається законом [14]. На основі й на виконання Конституції України мають прийматися всі інші нормативно-правові акти, положення яких визначають правові засади діяльності Національного банку України як суб'єкта державного фінансового моніторингу.

2. Особливе місце серед правових актів, які визначають правові засади діяльності Національного банку України як суб'єкта державного фінансового моніторингу, посідають міжнародні договори України. Вони визначають правові засади діяльності не тільки національних суб'єктів фінансового моніторингу, в тому числі Національного банку України, а й закладають світові стандарти такої діяльності.

3. Закони України, які визначають: правовий статус Національного банку, в тому числі як суб'єкта здійснення фінансового моніторингу, так і всі інші напрями його діяльності [15]; правовий механізм запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму й фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення за допомогою здійснення фінан-

сового моніторингу [16]; визначають міру юридичної відповідальності за вчинення правопорушень у сфері здійснення державного фінансового моніторингу; тощо.

4. Підзаконні нормативно-правові акти, прийняті Президентом України та Кабінетом Міністрів України, на основі яких здійснюється регулюючий вплив на суспільні відносини в сфері здійснення фінансового моніторингу; постанови Правління Національного банку України.

Висновки. Отже, правові засади діяльності Національного банку України як суб'єкта державного фінансового моніторингу – це сукупність нормативно-правових приписів, які містяться в актах чинного національного законодавства і з урахуванням їх юридичної сили здійснюють нормативно-правову регламентацію такої діяльності та правовий вплив на суспільні відносини, в межах якої вони виникають і знаходять свій розвиток. Їх система представлена положеннями нормативно-правових актів, які закріплюють правові засади діяльності Національного банку України як суб'єкта державного фінансового моніторингу: Конституції України; чинних міжнародних договорів України (які закріплюють загальні засади охорони й захисту основоположних прав, свобод та інтересів особи; визначають засади боротьби з тероризмом і його фінансуванням; Рекомендації FATF); закони України, в тому числі кодифіковане законодавство; підзаконні нормативно-правові акти, прийняті Президентом України та Кабінетом Міністрів України, на основі яких здійснюється регулюючий вплив на суспільні відносини в сфері здійснення фінансового моніторингу; постанови Правління Національного банку України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Петрушенко В. Філософський словник: терміни, персоналії, сентенції. Львів: «Магнолія 2006», 2011. 352 с.
2. Філософський енциклопедичний словник / НАН України, Ін-т філософії ім. Г.С. Сковороди; ред. В.І. Шинкарук та ін. Київ: Абрис, 2002. 742 с.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод., допов. та CD) / [уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел.] К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2009. 1736 с.
4. Скакун О.Ф. Теорія держави і права (Енциклопедичний курс): Підручник. Видання 2-е, перероблене і доповнене. Харків: Еспада, 2009. 752 с.
5. Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. Т. 5: П.–С. Київ: Вид-во «Юридична думка», 2003. 736 с.
6. Великий енциклопедичний юридичний словник / [за ред. Ю.С. Шемшученка]. Київ: Юрид. думка, 2007. 992 с.
7. Черних Є.М. Об'єктивне і суб'єктивне право: теоретико-правові аспекти співвідношення: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Київ, 2008. 196 с.
8. Пчелін В.Б. Сутність нормативно-правового регулювання організації адміністративного судочинства України. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2017. Вип. 6. Т. 2. С. 106–109.
9. Полянський А.О. Адміністративно-правові засади взаємодії судово-експертних установ з правоохоронними органами: дис. ... доктора юрид. наук: 12.00.07. Суми, 2021. 406 с.
10. Бугайчук К.Л. Публічне адміністрування в органах Національної поліції України: монографія. Харків: Панов, 2019. 575 с.
11. Мазепа М. Адміністративно-правові засади правоохоронної діяльності Державної служби охорони при МВС України. Харків, 2012. 263 с.
12. Русецький А.А. Адміністративно-правове забезпечення взаємодії та координації діяльності правоохоронних органів на регіональному рівні в Україні: дис. ... доктора юрид. наук: 12.00.07. Харків, 2019. 441 с.
13. Селюков В.С. Адміністративно-правові засади управління кінологічного забезпечення правоохоронної діяльності в Україні: дис. ... доктора юрид. наук: 12.00.07. Харків, 2020. 450 с.
14. Конституція України: закон України від 28.06.1996 № 254к/96 ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
15. Про Національний банк України: закон України від 20.05.1999 № 679-XIV. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 29. Ст. 238.
16. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення: закон України від 06.12.2019 № 361-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2020. № 25. Ст. 171.